

Становление образа судьи в украинской историографии

В статье рассматриваются национальные традиции формирования и функционирования системы судебной власти, раскрывается в историографическом контексте исторический и современный образ судьи как участника государственного строительства в Украине.

Ключевые слова: генеральный военный суд, магдебургское право, межевые комиссары, судья, украинская историография.

The Formation of the Image of Judge in Ukrainian Historiography

In this article are considered National traditions of formation and functioning of system of judicial power are considered in this paper. Historic and modern image of judge as a participant of governmental construction in Ukraine is cleared up in historiography context.

Keywords: Ukrainian historiography, judge, surveyors, General military court, Magdeburg law.

Надійшла до редакції 9 листопада 2010 року

* * *

УДК 329.15(477.53)«1957.06»

П.В. Киридон

**РЕАКЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ПОЛТАВЩИНИ
НА РІШЕННЯ ЧЕРВНЕВОГО (1957 РОКУ)
ПЛЕНУМУ ЦК КПРС ПРО
«АНТИПАРТІЙНУ ГРУПУ» МАЛЕНКОВА,
КАГАНОВИЧА, МОЛОТОВА**

У статті аналізується сприйняття громадянами Полтавщини результатів пленуму ЦК КПРС, що відбувся в червні 1957 року і завершився перемогою першого секретаря Комуністичної партії М. Хрущова над опозиційною групою вищого керівництва, очолюваною Г. Маленковим, Л. Кагановичем, В. Молотовим.

Ключові слова: антипартійна група, внутрішньопартійна фракція, опозиція, боротьба за владу, апаратна номенклатура, колективне керівництво.

Червневий (1957 року) пленум ЦК КПРС увійшов в історію як такий, що став перемогою першого секретаря партії Хрущова над групою членів найвищого органу КПРС — Президії Центрального Комітету, котрих звинуватили у формуванні фракційної «антипартійної групи». Матеріали цього зібрання тривалий час залишалися обмеженими для доступу дослідників. Його стенограму опублікували тільки 1998 року, а до того часу громадськості пропонувалися лише ухвала пленуму та офіційні коментарі до неї (звелися переважно до негативних оцінок «змовників» без бодай-якого аналізу їхніх поглядів) із боку партійних агітаторів. При цьому членам

«групи» не надали можливості викласти для громадськості власні думки в пресі чи іншими способами.

Тож перебіг пленуму обріс масою пліток і недостовірних версій. Ця вада вплинула й на наукові публікації. Вітчизняні історики мусили обмежуватися коментарями до постанови пленуму, лайливо звинувачуючи «фракціонерів» у догматизмі та нездатності оцінити нові явища в радянському суспільстві, намаганні повернути країну до сталінських методів управління, прагненні спинити хрущовський реформаторський курс КПРС.

Усунення від влади Хрущова 1964 року спричинило обмеження в історичній науці дослідження проблем його доби, так само «загубилася» й тема червневого (1957 року) пленуму ЦК КПРС. Отже, радянська література залишила ще одну «білу пляму» навколо вивчення цієї теми. Достатньо, здається, зауважити, що прізвищ «заколотників» марно шукати в шістнадцятитомній «Советской исторической энциклопедии», інших довідкових виданнях тогочасної ери. Можемо вказати лише на окремі праці науковців-істориків, де побіжно згадувалися підсумки червневого пленуму Центрального Комітету [1].

Тільки з початком демократичних процесів у країні, розвалом КПРС та лібералізацією суспільного життя в СРСР, незалеженням республік Радянського Союзу замовчуванню питання було покладено край. Протягом останніх двох десятиріч з'явилися публікації архівних матеріалів з історії ЦК КПРС [2, 3, 4, 5, 6], серйозні наукові розвідки українських і російських істориків [7], мемуари тодішніх політичних діячів [8], котрі в сукупності дозволяють пролити світло об'єктивності на події в СРСР червня 1957 року.

Зазначимо, що рішення червневого пленуму стало черговим у переліку резонансних акцій боротьби за владу в найвищих ешелонах компартійної номенклатури СРСР постсталінської доби. Тож населення вже певною мірою призвичаїлося до того, що постсталінське «колективне керівництво» втрачає один за одним членів Президії ЦК, а відлуння інформації про те протистояння час від часу дозволеними порціями продукується державною пропагандистською системою на розсуд громадської думки.

Уже пройшли всенародні масштабні кампанії жалоби з приводу похорону Сталіна і викриття «мерзеного Берії», коли доволі посередньо організовані, але жорстко відрежисовані дійства охопили практично всіх громадян. Майже відійшов у політичну тінь нібито наступник Сталіна Маленков, а новим керівником держави впевнено ставав Хрущов. Відповідно усунення суперників останнього сприймалося громадянами за стереотипною схемою, котра вимагала від робітників, колгоспників та інтелігенції жорсткого осуду тих, хто зазнав поразки.

Між тим уже позаду був XX з'їзд КПРС, широкими кроками йшла реабілітація засуджених, набували чіткого окреслення перші паростки десталінізації, започатковувалася лібералізація державного ладу. Тим цікавішим виглядає помітне зміщення акцентів у тональності тодішніх зборів партійних, комсомольських, профспілкових та «трудових» колективів, масове проведення котрих мало стати покірним повторюванням стереотипних звинувачень «фракціонерів». Але не завжди вдавалося досягти керованості процесу з боку «верхів».

Згідно з радянською історіографією, антипартійна група виникла в середині найвищого партійного органу — Президії ЦК КПРС — після XX з'їзду, тобто в 1956 році. До неї входили перші заступники голови радянського уряду В. Молотов та В. Сабуров, міністр промисловості будівельних матеріалів Л. Каганович, заступник голови Ради Міністрів СРСР

Г. Маленков, голова уряду Радянського Союзу М. Булганін, голова Президії Верховної Ради СРСР К. Ворошилов і міністр середнього машинобудування М. Первухін. Невдовзі групу поповнив міністр іноземних справ Д. Шепілов. Отже, практично більшість найвищих керівників СРСР стала в опозицію Хрущову та його нечисленним прихильникам у Президії Центрального Комітету.

5 червня 1957 року перший секретар ЦК КПРС Хрущов і Булганін відбули до Фінляндії з офіційним візитом. Цим і скористалися Молотов, Маленков та Каганович, авторитет та вплив яких останніми роками нестримно падав. Вони провели підготовку до засідання Президії ЦК КПРС із питання про усунення Хрущова з посади. Коли Хрущов і Булганін повернулися, 18 червня Президія почала працювати.

Партійного лідера на засіданні звинувачували в тому, що його дії дискредитують авторитет КПРС у світі, маючи на увазі перш за все виступ на XX з'їзді та подальші кроки з приводу культу особи Сталіна. Крім того, Хрущову закидали авторитаризм (відхилення від колективного керівництва партією й надмірна самостійність), грубість і нетерпимість у стосунках із колегами з вищого ешелону влади, некомпетентність у політичних та господарських питаннях тощо.

Зазначимо, що в кабінеті, де засідала Президія ЦК КПРС, була вкрай кулуарна атмосфера. Не було стенографісток. Та й нікого, крім членів і кандидатів у члени цього органу, а також частини секретарів ЦК, туди не допускали. Маємо цікаве свідчення тодішнього секретаря ЦК Мухітдінова, котрий у мемуарах зазначає: «Продуманих логічно виступів не було — скоріше перепалка, взаємна сварка, але, звичайно, наводилися й факти» [9, с. 236]. Хрущов захищався вкрай невміло. Коли дійшло до голосування питання про усунення Хрущова, з'ясувалося, що 7 із 11 присутніх членів Президії висловилися «за». Решта не голосувала «проти» (всупереч думці, що є сталою в літературі), а утрималася. При цьому власну незгоду М. Суслов і О. Кириченко (секретар ЦК) та А. Мікоян ніяким чином не озвучили. У відчай Хрущов ударив кулаком по столу і вигукнув: «Не маєте права... Не ви мене обирали, а пленум...». Говорити Хрущову далі не дозволили, натомість Г. Маленков пояснив: прийняте Президією рішення винесемо на пленум. Головуючий на засіданні М. Булганін тут же запропонував компромісний варіант: призначити відставленого Хрущова міністром сільського господарства СРСР. Ухвалили відповідний проект постанови Президії, погодившись обговорити його завтра, й закрили засідання.

Між тим саме тоді прохрущовська група виявила надзвичайну активність. До Хрущова в той же день прийшли маршал Г. Жуков, секретарі ЦК М. Суслов, К. Фурцева і Н. Мухітдінов. Зі слів останнього, перший секретар виглядав жалюгідно. «Ось тепер я ніхто, — заявив він. А після паузи додав — Йти мені з ЦК чи знайдемо вихід?». У відповідь прозвучав голос Жукова: «Не йти з посади першого секретаря. А я їх заарештую, у мене все готове». Від останніх слів у нас може виникнути лише відчуття жаху з приводу тих стосунків у радянській верхівці, за яких міністр оборони преспокійно заявляв пропозицію заарештувати вище державне керівництво. Фурцева підхопила ідею Жукова, пропонуючи «прибрати» заколотників. І тільки Суслов та Мухітдінов слушно зауважили, що немає жодних підстав звинувачувати групу в якихось злочинах.

Зрештою, вирішили йти на пленум ЦК в надії, що він підтримає Хрущова, а не його супротивників. Перший секретар зі сльозами на очах дякував прихильникам. Цікаво, як він тоді висловився про секретаря ЦК

Брежнєва: «Він повівся не гідно. Боягуз, безпринципний. Варто було Кагановичу різко виговорити йому, він тут же переметнувся до них. Треба з'ясувати, чи правда він хворий? Упевнений, що симулює, хоче врятувати шкуру» [9, с. 242]. Зазначимо, що найімовірніше Брежнєв усе-таки справді хворів і тому не прибув на засідання Президії.

Найбільшим прорахунком «антипартійної групи», мабуть, стало те, що вона неправильно оцінила позиції армії й КДБ, які, керовані прихильними до Хрущова (відповідно) Г. Жуковим та І. Серовим, однозначно підтримали першого секретаря. Керуючи Секретаріатом ЦК, останній все-таки тримав у руках контроль над партійною номенклатурою СРСР і мав реальні важелі, щоб удатися до силового варіанта вирішення питання про владу.

Проте за справу взявся Жуков. Він оперативно (як правило, військовими літаками) доправив у Москву багатьох членів ЦК з регіонів на терміновий пленум. Треба мати на увазі, що проведена Хрущовим у попередні роки кадрова робота тепер давала наслідки. По-перше, він активно сприяв виборам на посади перших секретарів обкомів і крайкомів КПРС надійних та відданих номенклатурників, а по-друге, відновив утрачений у роки Сталіна реальний вплив партапарату на політичну ситуацію. До всього обкомівська номенклатура, відчувши себе справжньою владою, зовсім не хотіла ревізії хрущовського курсу і ймовірного повернення до старих порядків, коли періодичні чистки апарату були нормою репресивного режиму. Тож її прохрущовську позицію на пленумі цілком можна було прогнозувати. Не випадково Хрущова на Президії, між іншим, звинуватили і в тому, що він душить ініціативу й самостійність радянських органів, усіяючи сприяючи розширенню повноважень органів партійних [10, с. 383].

Популярність першого секретаря серед керівників другого ешелону КПРС незмірно переважала авторитет його колег по керівництву держави, адже ніхто так часто не спілкувався з обкомівською номенклатурою, як Хрущов [10, с. 383 - 384].

Тим часом 19 червня Президія продовжила засідання. Вкрай негативно оцінив діяльність Хрущова Молотов, розкритикувавши його за ігнорування Міністерства закордонних справ і самовільне трактування напрямів міжнародної політики СРСР. Наслідком цього стала несподівана заява секретаря ЦК Д. Шепілова про підтримку позицій групи. Висуванець першого секретаря повівся як зрадник. Здавалося, що Хрущов приречений. Але в ту мить сталося неочікуване: до зали раптом зайшли близько 20 членів Центрального Комітету КПРС, переважно військові та кадебісти. Шеф КДБ Серов запитав, чому Президія вирішує питання, яке перебуває в компетенції пленуму? Головуючий Булганін у різкій формі спробував вигнати делегацію. Однак, реагуючи на протест із боку маршала І. Конєва, учасники зібрання мусили піти на компроміс і погодилися на те, щоб із гостями переговорив Ворошилов. Н. Мухітдінов згадує, що Хрущов у ту мить від хвилювання почервонів, дрижав і навіть похитувався, а потім вийшов у приймальному слідом за Ворошиловим [9; 244]. Запанікували Маленков і Каганович, раптом пропонуючи, щоб Хрущова залишили на його посаді.

Переговори тим часом завершилися згодою скликати назавтра пленум ЦК. Перевага групи поволі сходила нанівець. Надійшла записка від секретаря ЦК Л. Брежнєва про повну підтримку Хрущова і необхідність покарати змовників. На бік Хрущова став і А. Мікоян, який практично весь час мовчав, придивляючись до перебігу подій. Стало очевидним, що змова проти Хрущова найімовірніше близька до провалу.

Тому пленум ЦК КПРС пройшов зовсім не за тим сценарієм, на який сподівалися члени антихрущовської групи. Якщо на першому засіданні червеневого пленуму відчувалися велике хвилювання і розгубленість Хрущова (кілька разів просив головуючого М.Суслова: „Розкажіть усе, як було”, маючи на увазі засідання президії), то з часом він став почуватися значно впевненіше.

Головну ж роль перебрав на себе маршал Жуков. Виступивши в перший день зібрання (одразу після головуючого Суслова), він заявив, що має секретні документи (з архіву Військової колегії Верховного Суду) про безпосередню причетність Молотова, Кагановича і Маленкова до масових репресій. Виникає підозра, що він їх мав давно, але беріг до потрібного моменту. Маршал сказав, що названі особи чинили злочини не тільки під впливом Сталіна (це й так усі розуміли), а й за власною ініціативою, «закотивши рукави, із сокирою в руках рубали голови». При цьому з властивою йому прямою він заявив, що й інші соратники Сталіна (вочевидь, Хрущов, Мікоян та інші) небезгрішні, але їх слід поважати за те, що вони тепер працюють чесно і сумлінно, чого не скажеш про Молотова, Маленкова, Кагановича. Цим самим Жуков задав тон пленуму, запропонувавши вести мову не про конструктивність критики «сімкою» Хрущова, а про минулі гріхи членів групи, названих «катами». Після його промови змінився порядок виступів за списком. За вимогою делегатів почали почергово виправдовуватися Молотов, Маленков, Каганович [4, с. 37-58].

Узагалі впевнена й смілива підтримка маршалом Жуковим особисто Хрущова на цьому пленумі продемонструвала партійному керівництву потенційну здатність армії втручатися в політичне життя країни. Останнє неабияк насторожило першого секретаря, і він невдовзі (у жовтні 1957 року) позбавив Жукова високих посад та фактично піддав репресії.

Поступово на пленумі запанувала думка про існування «антипартійної групи» (як не парадоксально, першим про це заявив опозиціонер Сабуров, котрий зізнався, що двічі був на її зібраннях [4, с. 81]), названої антипартійною фракцією, що замахнулася на єдність партії, спрямовуючи її до розколу. А такий «гріх» іще з ленінських часів уважався найбільшим злочином проти партії. Маршал Будьонний одразу (в стилі 1930-их років) закликав учасників пленуму розкрити нібито існуючу злочинну мережу прихильників антипартійної групи на місцях [4, с. 345].

Опозиціонерів тим самим було поставлено перед необхідністю виправдовуватися, каятися, спростовувати та пояснювати власну поведінку. Про звинувачення Хрущова в неправильній поведінці практично не йшлося. Лише Сабуров обмовився про «троцькістське» минуле Микити Сергійовича, яким у Президії особливо дорікали першому секретареві.

Невдовзі розпочалася панічна відмова змовників від своїх позицій. Вони визнавали помилковість власних думок, «здавали» спільників, обіцяли виправитися і просили про пощаду. Виняток становив хіба що Молотов, котрий наполягав на початках у партії й державі культу особи Хрущова, який «зазнався, ...ноги на стіл поклав» [4; 105-107]. Однак уже будь-які, навіть несміливі, спроби групи роз'яснити власні погляди грубо переривалися учасниками пленуму. Особливо старалися Жуков, Хрущов, міністр фінансів А. Зверев та інші. Практично одностайною ланкою на бік першого секретаря стала й обкомівська номенклатура. Вона саме тоді ясно усвідомила власні сили та вплив і прагнула їх продемонструвати.

Не можна не звернути увагу й на тональність виступів. Підлабузництво до Хрущова, продемонстроване більшістю ораторів, достатньо тхне

сталінськими часами. А. Струєв (перший секретар Молотовського обкому КПРС) заявив: «...Ми ...підсилюємо Президію Центрального Комітету й під його керівництвом на чолі з людяною людиною, яка вміє й правду в очі сказати..., й підбадьорити, котрою є наш Микита Сергійович Хрущов, підемо на розв'язання задач комуністичного будівництва (Аплудисменти)». [4; 365]. Перший секретар Татарського обкому КПРС С. Ігнат'єв сказав: «...Ми рішуче схвалюємо живий, організаційно цупкий, творчий стиль роботи й видатну ініціативність тов. Хрущова. ...Своїм видатним працелюбством, високою ініціативою, кипучою організаційною та політичною роботою, а також симпатичною натурою він заслужив великий авторитет і популярність» [4, с. 415-416].

Апаратна номенклатура розгорнула власні сили на пленумі, впевнено демонструючи (і самій собі також) власні сили. Саме після цього пленуму влада значною мірою стала переміщатися на місця, що було одним із наслідків того, як він проходив [4, с. 18].

Зразком «культури» дискусії на пленумі може слугувати хоча б репліка Хрущова під час виступу Молотова: «Не випадково Сталін... сказав Молотову: «Мідний лоб ти» і ще одне слово додав, яке на Пленумі не варто говорити» [4, с. 163]. Узагалі стиль спілкування, рівень культури, моральна нищість тодішніх „вождів” просто вражають. Перший секретар ЦК ВЛКСМ 29-річний О. Шелєпін дозволив собі говорити: «Каганович повністю давно вже відпрацювався. Я прямо про це говорю і не хочу, товариші, вибачатися. Я вважаю, що у Кагановича залишилися тільки голосові зв'язки. Але, товариші, хороші голосові зв'язки — це ще не ознака хорошого розуму... А якщо говорити про його роботу, то багато хто знає, що він ніколи й ніде не доводив справу до кінця». [4, с. 341].

Д. Полянський (на той час перший секретар Краснодарського обкому КПРС) виголосив: «Прихід до влади нездар, таких, як Молотов, Каганович, Маленков, призвів би... до того, що у нас знову з'явилися б потворні явища: шантаж, провокації, розвал народного господарства.

...Маленков... узявся керувати сільським господарством..., а розуміється в ньому, як ворона в градусникові... Тов. Каганович... тримався на...посадах за рахунок репресій і катівських методів... У Вас, дійсно, руки в крові. ...Каганович... інтриган, кар'єрист і кат. ...Ви десятки тисяч невинуватих людей розстріляли — і ви мали моральне право сидіти в Президії Центрального Комітету!

Жуков: «Йому за ґратами сидіти».

Полянський: «... Маленков... реваншист, авантюрист і провокатор.

...А що у вас, тов. Молотов, залишилося лєнінського? Ви ж грішний плутаник, ви не вмієте елементарні положення марксизму прив'язати до життя, до сучасності. В діалектиці ви не розумієтеся.

...Тов. Шепілов...це інтелігентик такого ліберального сенсу, барин, кар'єрист, він нам розкладає ідеологічний фронт, засмічує кадри, заплутує справу... А тут він показав себе на пленумі як Іуда».

Голоси: «Це стилєга».

Полянський: «Так, це правильно. Він себе поводить як піжончик і стилєга. ...Він на кожне засідання приходив в новому, сильно напрасованому костюмі.

...Ворошилов... Гірше за Вас ніхто на цьому Пленумі не виступав» [4, с. 352-354].

По-зрадницьки повівся Булганін. Людина, яка головувала на зборах опозиції, тепер заявляла, що Молотов, Маленков і Каганович вели роботу

проти партії й ЦК, яку розпочали з часу приходу до керівництва Хрущова. Булганін каявся в своїх гріхах: «...я побачив ясно перед собою всю антипартійну мерзоту [це так про колег по президії ЦК! — П.К.] — групу Маленкова, Кагановича, Молотова. ...Я обіцяю... чесно разом із вами до кінця боротися з цією групою й допомогти партії її викрити» [4, с. 166-169, 346].

Однак і Булганіна таврували як «вельможу, великого сановника, що зазнався», нагадавши голові уряду також й амурні справи. Але на фоні звинувачень інших (Хрущов у вічі Маленкову кричав під аплодисменти учасників пленуму: «Твої руки... в крові, совість твоя не чиста. Ти підла людина. Злочинець ти!» [4, с. 201]) Булганін, як і Ворошилов, звинувачувалися найтолерантніше. На пленумі досить несподівано сам Хрущов узявся їх захищати, називаючи приятелями. Тому на певний час вони зберегли власні позиції й посади, хоч і не надовго.

Зрештою, пленум одноголосно (утримався Молотов, члени групи голосували «за!») піддали суворому, хоча й незрівнянно м'якому порівняно зі сталінськими традиціями покаранню «антипартійну групу». Маленкова, Молотова, Кагановича і Шепілова вивели з Президії й з Центрального Комітету КПРС, Сабурова та Первухіна — тільки з Президії. Як пожартував на пленумі перший заступник міністра іноземних справ А. Громико, їх відправили «малювати пейзажі» [4; 229]. А Булганіну і Ворошилову фактично відтермінували покарання на пізніший час. Справді, важко було б пояснити народові, виключивши з найвищого органу абсолютну його більшість, що остання грубо помиляється.

Тож маємо підстави вести мову про присутні підсумки та наслідки пленуму. По-перше, після розгрому опозиції в червні 1957 року постсталінське «колективне керівництво» розвалилося, а боротьба думок, яка стала чинником десталінізації середини 1950-их років, припинилася. По-друге, саме соратники (в тому числі партапарат регіонів) Хрущова повелися тоді набагато рішучіше, ніж він сам, забезпечивши перемогу над фракцією. По-третє, після пленуму партійна номенклатура зрозуміла власну реальну силу. Зберігши за Хрущовим посаду першого секретаря ЦК, вона поставила його в дуже помітну залежність від себе. Микита Сергійович розумів це краще за інших. Так само він побачив залежність від армії на чолі з могутнім Жуковим. Відтепер Хрущов мусив ділитися владою з партапаратом і силовими міністрами.

Перемога номенклатури на червневому пленумі на якийсь час гарантувала їй панування в країні. І лише на початку 1960-их років, коли Хрущов або не захотів сприймати таку реальність, або перестав її розуміти, виник черговий владний конфлікт, наслідком якого стало зміщення глави держави з усіх посад і проводи його на пенсію. Номенклатура послідовно зміцнювала свою владу.

„Червневий пленум підвів ризику під кар'єрою деяких політиків вищого рангу, вихованих Сталіним. До влади частково прийшла нова генерація партійної бюрократії. Нових політиків лякала наднапруженість сталінської епохи, перманентна гострота у розв'язанні нагальних проблем, що виникали. Нове покоління керівників віддавало перевагу неквапливому життю. А головне — вони хотіли залишитися при владі до кінця свого життя”, — зазначає В. Наумов [4, с. 17].

Звістку про рішення червневого пленуму швидко було поширено засобами масової інформації. Звісно, стенограми зібрання не оприлюднили. Населення ознайомили тільки з його резолюцією. Полтавщина не була

винятком. Роз'яснення ухвал пленуму здійснювалося згідно з даною Москвою рознарядкою. Починаючи з 4 липня 1957 року обком щоденно інформував столицю про хід обговорення постанови «Про антипартійну групу». Вже до 8 липня питання слухалося в 749 первинних парторганізаціях із 1674, а наступного дня показник зріс до 905 організацій [11]. Протягом тижня збори відбулися в усіх парторганізаціях, до чого було залучено 34047 осіб, із яких виступили 15509 (понад 45%!). На зібраннях 910 первинних парторганізацій ставилася вимога виключити з лав КПРС Маленкова, Кагановича і Молотова, Шепілова, а також (нерідко) й Ворошилова та Булганіна. Відбулися 2 міських, 24 районних зборів партактиву й 4 спеціальні районні партійні пленуми і 958 зборів трудящих (було присутніх 135526 осіб, виступило з них 5740) [12]. Найпоширенішим стандартним звинуваченням антипартійної групи було слово «сліпці», котрі, мовляв, чомусь не бачать наших грандіозних успіхів у будівництві комунізму, акцентуючи увагу на недоліках і проблемах.

Але того було, вочевидь, замало. Тому обласні партапаратники доволі вміло формували відповідну атмосферу зборів. Про нагнітання масового психозу можна судити з низки фактів. Так, голова колгоспу імені Калініна Полтавського району Цибулько заявив, що немає нічого злочиннішого, ніж те, що вчинила група. Заступник начальника облуправління сільського господарства Бондаренко назвав опозиціонерів бандитами, директор інкубаторної станції Царенко — бузувірами, а працівник колгоспу імені Сталіна Сенчанського району Гладун — зрадниками народу і партії. Працівниця колгоспу імені Щорса Нехворощанського району А. Дейнека від обурення під час виступу розридалася [13].

Цікава подія сталася в колгоспі імені Молотова (щойно перейменовали на «Зоря комунізму»). Там комсомолка Н. Штепа на зборах колгоспників заявила: «У відповідь на дії антипартійної групи... я не можу бути осторонь від справи партії. Я позапартійна, але прошу вважати мене комуністкою». Тут же два члени партії заявили, що дають їй рекомендації. А 70-річний колгоспник Т. Копил, осудивши групу, особливо Молотова, виголосив: «Читаючи промови Хрущова Микити Сергійовича, я просто закохуюся в нього!» [14].

На Полтавській кондитерській фабриці робітник Грига в кращих традиціях 1930-их років наголосив, що фракціонери «зазіхнули на щастя наших людей. ...Ці нелюди хотіли повернути назад колесо історії... Це отреб'я мало покарано, і я пропоную просити ЦК КПРС ужити більш серйозних заходів щодо учасників антипартійної групи». Його підтримав робітник Потема: «Не з їхньою курячою сліпотою дивитися в майбутнє!». Робітниця фабрики рукавиць Андреева була категорична: «Не заважайте, зійдіть з дороги!». Лунали звинувачення опозиціонерів як «відщепенців», «ділків» і т. ін. Їх обзивали троцькістами й бухаринцями, зрадниками, політичними шахраями та кар'єристами, портфельщиками, чорними душами і мерзенними фракціонерами [15]. У низці районів Полтавщини (Кишеньківський, Козельщинський, Зіньківський) на зборах лунала вимога не лише виключити групу з партії та позбавити її членів депутатських мандатів, а й віддати опозиціонерів під суд. «Геть з дороги маленкових, кагановичів, молотових!», — ухвалив комсомольський актив Зіньківщини [16].

Поширеним явищем було надсилання в райкоми партії колективних заяв про схвалення рішень пленуму.

Тоді ж Хрущова, Жукова та їхніх прихильників величали «твердими лєнінцями-іскрівцями», дякуючи за те, що вони врятували країну від страшної небезпеки.

Цікаво, що час від часу лунали й тривожні для хрущовців виступи. Багато разів говорилося про занедбаний стан сільського господарства, в чому нібито винна група. Між тим, багато хто розумів, що за цю галузь безпосередньо відповідав саме Хрущов.

Цікавою видається й аргументація «щасливого життя» народу, чого не поціновували фракціоністи. Комсомолка Н. Палас із Лубенщини казала: «Більшість із нас має середню освіту. В багатьох маються годинники, велосипеди, гарні сукні — все це факти заможного життя. Ось вона турбота партії про радянських людей!» [17].

Тоді ж розпочалася кампанія з перейменування колгоспів, радгоспів, державних підприємств. На зборах у трьох колгоспах Великобагачанського району поклали почин цій справі і вирішили перейменувати колгоспи імені: «Кагановича» — на «Ілліча», «Маленкова» — на «Зірка комунізму», «Молотова» — на «40-річчя Жовтня» [18]. Акцію підхопили в інших районах.

Як і годиться, більшість зборів підводила підсумки обговоренню антипартійної поведінки групи обіцянками трудових звершень, як-от: виконати річний план до 40-ї річниці Жовтня, підвищити продуктивність праці тощо.

Звісно, на зборах лунало багато запитань, адже непросто було зрозуміти гоніння проти більшовика ленінської гвардії — Молотова, багаторічних керівників найвищого рівня — Маленкова і Кагановича, героя Громадянської війни — Ворошилова та інших, тим більше, що ніде як слід не пролунала інформація про зміст їхніх виступів на пленумі й суть критики на адресу Хрущова. Тож, крім традиційних у таких випадках запитань «Чи слід вважати групу ворогами народу» та «Як тепер бути з портретами опозиціонерів?», можна було почути й таке: «Чому ми в низах виховуємо в людях відданість партії, а ЦК КПРС не обмежився вихованням окремих членів ЦК і так суворо покарав Молотова?», «Чому в пресі не висвітлені погляди Маленкова, Кагановича, Молотова?», «Як може старий більшовик Молотов розходитися з лінією партії?» тощо [19].

У парторганізації колгоспу «Комунар» Семенівського району збори проводив райкомівський номенклатурник Сириця, перебуваючи в нетверезому стані. Він не зміг правильно роз'яснити пленумівські рішення, й у виступах трьох комуністів прозвучала підтримка фракції. Тому довелося проводити повторні збори, на яких останні покаялися в помилках [20].

Таким чином, події в країні після серпневого (1957 року) Пленуму ЦК КПРС, як це видно на прикладі Полтавщини, засвідчили те, як тоталітарний режим хрущовського стандарту маніпулював громадською думкою, успішно нав'язавши населенню пропагандистські виважені стандартні уявлення про суть того, що відбулося. Нам сьогодні важко судити про те, наскільки широко була реакція народних мас на підсумок боротьби за владу в найвищих сферах. Проте бачимо яскравий приклад того, як комуністична влада контролювала всі прояви суспільного життя, в тому числі й ставлення громадян до неї самої.

Примітки

1. Белоусов Р.А. Важный этап / Р.А. Белоусов. — М.: Планета, 1959. — 210 с.; История Коммунистической партии Советского Союза. — М.: Политиздат, 1976. — 781 с.; Королев Б.И., Лялин Н.А. Партия в период завершения построения социализма в СССР (1946 — 1958 гг.). — М.: Политиздат, 1967. — 62 с. та ін.
2. Аппарат ЦК КПСС и культура. 1958-1964: Документы / Сост. В.Ю.Афиани и др. — М.: РОССПЭН, 2005. — 872 с.
3. Модели общественного переустройства России. XX век / Отв. ред. В.В.Шелохаев. — М.: РОССПЭН, 2004. — 608 с.

4. Молотов, Маленков, Каганович. 1957. Стенограмма июньского пленума ЦК КПСС и др. документы / Под ред. А.Н.Яковлева; сост. Н.Ковалева, А.Коротков, С.Млечин, Ю.Сигачев, А.Степанов. — М.: МФД, 1998. — 848 с.
5. Президиум ЦК КПСС. 1954-1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления. — М.: РОССПЭН, 2003. — Т.1, 2, 3.
6. Україна: хроніка ХХ століття. Роки 1946-1960: Довідкове вид. / О.В.Андрощук, О.Г.Бажан, Г.Б.Басара та ін.; В.А.Смолій (голова ред. кол.). — К.: НАН України, Ін-т історії України, 2005. — 398 с.
7. Аксютин Ю.В. Хрущевская «оттепель» и общественные настроения в СССР в 1953-1964 гг. — М.: РОССПЭН, 2004. — 488 с.; Баран В.К. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.). — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. — 670 с.; Зубкова Е.Ю. Общество и реформы. 1945-1964. — М.: Россия молодая, 1993. — 198 с.; Кожин В. Россия. Век ХХ. 1939-1964. — М.: Эксмо, Алгоритм, 2005. — 448 с.; Пыжиков А.В. Хрущевская «оттепель». 1953-1964. — М.: Олма-Пресс, 2002. — 278 с.; Шестаков В.А. Социально-экономическая политика советского государства в 50-е — середине 60-х годов. — М.: Наука, 2006. — 296 с.
8. Байбаков Н.К. От Сталина до Ельцина. — М.: Газ Ойл-пресс, 1998. — 340 с.; Воронов Г.И. Немного воспоминаний // Дружба народов. — 1989. — №1. — С. 60-78; Гришин В.В. От Хрущева до Горбачева. Политические портреты. Мемуары. — М.: Аспол, 1996. — 312 с.; Громько А.А. Памятное. Кн. 1 и 2. — М.: Политиздат, 1990; Каганович Л.М. Памятные записки рабочего, коммуниста-большевика, профсоюзного, партийного и советско-государственного работника / Сост. Г.Юдинова и Е.Зубкова. — М.: Вагриус, 1996. — 410 с.; Ляшко А.П. Груз памяти. — К., 1997. — 2001; Микоян А.И. Так было. Размышления о минувшем / Сост., предисл., примеч. и общ. редакция С.А.Микояна. — М.: Вагриус, 1999. — 380 с.; Мухитдинов Н.А. Река времени (от Сталина до Горбачева). Воспоминания. — М.: Русты-Рости, 1995. — 192 с.; Петро Шелест: „Справжній суд історії ще попереду”: Спогади, щоденники, документи, матеріали / В.К.Баран та ін. — К.: Генеза, 2003. — 655 с.; Шепилов Д.Т. Воспоминания // Вопросы истории. — 1998. — № 3-12 та ін.
9. Мухитдинов Н.А. Река времени (от Сталина до Горбачева). Воспоминания. — М.: Русты-Рости, 1995. — 192 с.
10. Фролов Ю. Крушители империи СССР. Книга первая. — Донецк: Донеччина, 2001. — 528 с.
11. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). — Ф. 15. — Оп. 2. — Спр. 1621. — Арк. 47-48.
12. Там само. — Арк. 48, 52-52.
13. Там само. — Арк. 44, 78, 79, 83.
14. Там само. — Спр. 1635. — Арк. 78-79.
15. Там само. — Арк. 2, 4, 83, 88, 114, 117, 120.
16. Там само. — Арк. 60.
17. Там само. — Арк. 46, 50, 51.
18. Там само. — Арк. 36.
19. Там само. — Арк. 23-24.
20. Там само. — Арк. 132.

П.В. Киридон

Реакция населения Полтавщины на решения июньского (1957 года) пленума ЦК КПСС о «антипартийной группе» Маленкова, Кагановича, Молотова

В статье анализируется восприятие гражданами Полтавщины результатов пленума ЦК КПСС, состоявшегося в июне 1957 года и завершившегося победой первого секретаря Коммунистической партии Н. Хрущева над оппозиционной группой высшего руководства, возглавляемой Г. Маленковым, Л. Кагановичем, В. Молотовым.

Ключевые слова: антипартийная группа, внутривнутрипартийная фракция, оппозиция, борьба за власть, аппаратная номенклатура, коллективное руководство.

Poltava Citizens' Response on the Solution of CPSU Congress (June, 1957) about the "Anti-party group" of Malenkov, Khaganovich, Molotov

This paper examines Poltava citizens' perception of the result of CPSU Congress (June, 1957) which is famous for the first Secretary of the Communist Party N. Khrushchev overcoming the opposition authority group headed by G. Malenkov, L. Kaganoviu, and V. Molotov.

Keywords: *Anti-party group, intra-party faction, opposition, the struggle for power, privileged elite of functionaries, collective leadership.*

Надійшла до редакції 15 жовтня 2010 року